

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Лилия Гурова (НБУ)

за дисертационния труд на Деница Недялкова Желязкова на тема

„Логика и реалност: въпросът за природата на логическите константи в аналитичната метафизика“,

представен за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия (История на философията. Съвременна философия)

Представеният дисертационен труд е в обем от 190 с. и съдържа въведение, три глави, заключение и библиография от 147 заглавия, от които 113 на латиница.

Главната цел на изследването, формулирана във въведението, е да се защити едно реалистко разбиране за логическите константи, схващано като алтернатива на конвенционализма и инференциализма. Постигането на така формулираната цел се свързва със защитата на три основни тези (с. 6):

1. Природата на логическите константи е независима от съзнанието и езика, в случай, че последният се разглежда от конвенционалистка перспектива.
2. Липсата на отговор на въпроса, каква е природата на логическите константи, стои в основата на едни от най-съществените проблеми на логиката – на проблема за логическата изводимост, на проблема за истинността на пропозициите, и на този за логическата им форма;
3. Единствено допускането на реализъм по отношение на логическите константи е достатъчно условие за успешно експлициране на логическата форма.

Авторката си е поставила 4 задачи, изпълнението на които се обвързва явно или неявно със защитата на основните тези. Тези задачи са съответно (с. 6): (а) философско-историческа реконструкция на проблема за природата на логическите константи; (б) защита на възгледа, според който „природата на логическите константи е независима от съзнанието и езика, разбран като въпрос на конвенция“; (в) разкриване несъстоятелността на инференциалистката теория на Р. Брандъм и У. Селърс; (г)

предлагане на отговор на въпроса за природата на логическите константи и извеждане на следствията от този отговор, отнасящи се до истинността на пропозициите, логическата форма и изводимостта. От казаното във въведението става ясно, че изпълнението на първата задача се очаква да зададе общия контекст на дискусиата, в която се вписват целите и задачите на представеното изследване, втората задача съвпада със защитата на теза 1, а третата и четвъртата задачи следва да допринесат за защитата на тези 2 и 3.

По моя преценка, задачата за философско-историческа реконструкция на проблема за природата на логическите константи е решена в голяма степен успешно: представени са възгледите на широк кръг от автори – от Ръсел и Витгенщайн до съвременни и като цяло непознати на българската философска общност имена като Михаела Максуини (M. McSweeney), Тьомас Тако (J. Tahko) и Ник Зангуил (N. Zangwill). Доколкото последните не присъстват и в представителни в международен план обзори върху проблема за природата на логическите константи (напр. в MacFarlane, 2015), включването им в общата дискусия е безспорно силна страна на представената дисертация. За съжаление, не мога да дам подобна висока оценка за изпълнението на останалите три задачи, свързани с аргументацията на трите основни тези, формулирани в дисертацията.

На първо място, за мен се оказва непосилно реконструирането на основните аргументи в подкрепа на цитираните по-горе тези 1 – 3, въпреки положените усилия в тази посока. Причините за това най-вероятно са две натрапващи се липси: (1) липсата на ясно заявени дефиниции на основните понятия, използвани при формулирането на тезите (напр. на понятието „природа“, използвано в израза „природа на логическите константи“), но най-вече (2) липсата на експлицитно аналитично представяне на основните аргументи, които, доколкото ги има, са „разтворени“ в наративния стил на изложение, доминиращ и в трите глави и свеждащ се до представяне на нечий възглед, последвано от критичен анализ на тези възгледи.

Защо се оказва критична липсата на ясно заявено разбиране на понятието за „природа“? Тя не би била фатална, ако авторката не използваше едно предполагаемо тясно разбиране на „природа“, проявяващо се в изказвания като това, че според Витгенщайн, инференциалистите и представителите на философията на естествения език, логическите константи „нямат природа“ (виж с. 104, с. 135, с. 173). Общоприетата широка употреба на „природа“ изключва възможността да се правят такива изказвания, освен в случаи, когато понятието, чиято „природа“ търсим, не означава нищо. Не е такъв случаят с логическите константи обаче, поне не и според авторите, които Деница Желязкова коментира в своята дисертация и за които твърди, че отричат логическите константи да

имат „природа“. И Витгенщайн, и инференциалистите, не отричат, че логическите константи означават нещо, те се различават от логическите реалисти по начина, по който конструират референта на понятието за логическа константа. Д. Желязкова сякаш допуска, че можем да говорим за „природа“ на логическите константи само ако сме реалисти, т.е. само ако приемем, че понятието логическа константа има обективен референт. Но в общоприетия широк смисъл на „природа“, може да се поставя въпросът за природата на логическите константи и когато допускаме като възможен отговор на този въпрос и твърдението, че понятието няма обективен референт, т.е. че то е теоретичен конструкт, в което се изразява неговата „природа“. Стеснявайки смисъла на „природа“, т.е. отрязвайки като възможни отговори на въпроса за природата на логическите константи схващанията, според които те са теоретични конструкти, Д. Желязкова на практика предрешава избора на решение в подкрепа на някаква форма на логически реализъм. Само от позицията на използваното тясно разбиране за „природа“ изглежда сякаш Витгенщайн, инференциалистите и др. „нямат отговор“ на въпроса за природата на логическите константи. В перспективата на едно по-широко разбиране за природа, те имат такъв отговор. Елиминирането на техните отговори с концептуални хватки не изглежда убедителна стратегия за защита позициите на логическия реализъм, в частност на изказаната теза 2, според която „липсата на отговор на въпроса, каква е природата на логическите константи, стои в основата на едни от най-съществените проблеми на логиката“. Няма как да се защити тази теза, при условие, че за нито една от разгледаните нереалистки концепции не може да се твърди при едно по-широко разбиране за „природа“, че „няма отговор“ на въпроса за природата на логическите константи.

След като не успях да реконструирам основните аргументи в подкрепа на трите основни тези, издигнати в дисертацията, не бих могла да предложа анализ и оценка на тези аргументи. Затова ще се задоволя с поставянето на няколко въпроса, които според мен поставят на изпитание защитаваните от авторката тези и на които ще се радвам тя да отговори по време на защитата.

- 1) Ако логическите константи са онтологични същности, при това такива, които са ни дадени в логическия опит, те би трябвало да могат да бъдат изолирани и посочени в този опит, независимо от други същности. Можем ли обаче да посочим на каква точно „същност“ съответстват конюнкцията или дизюнкцията например, извън атомарните факти, които те свързват по определен начин?
- 2) Ако отрицанието, конюнкцията, дизюнкцията, както и други логически константи, са част от логическата структура на света, как следва да интерпретираме законите на

Де Морган, които показват, че една логическа структура, в която участват атомарни факти, свързани с конюнкция, дизюнкция и отрицание, може да бъде сведена до функционално еквивалентна структура, в която атомарните факти са свързани само с отрицание и конюнкция, или само с отрицание и дизюнкция? Не поставя ли това под съмнение съществуването на онтологични същности зад дизюнкцията и конюнкцията, след като можем да постигнем адекватно описание на структурата, в която тези същности предполагаемо участват и с изключването на една от тези две същности?

3) Законите на Де Морган подсказват също, че съображения от прагматичен характер вероятно все пак играят роля при избора на логически константи в представянето на предполагаемата логическа структура на света. Въпреки, че можем да опишем дадена логическа структура като състояща се само от отрицания и дизюнкции, или само от отрицания и конюнкции, ние използваме в много случаи и трите логически константи. Защо го правим? Очевидно отговорът не може да е, че използвайки и трите логически константи представяме по-точно някаква логическа реалност, защото изключването на дизюнкцията или конюнкцията води до еквивалентно във функционално отношение представяне. А как да интерпретираме от позициите на логическия реализъм въвеждането в други случаи на допълнителни константи като „изключващо ‘или’ (XOR)“ или неговото отрицание (XNOR)?

Списъкът с въпроси, провокиращи основните тези на авторката, може да бъде продължен, но ще се ограничи с тези три, от отговора на които ще проличи доколко Деница Желязкова осъзнава не само силните страни, но и сериозните ограничения на позицията, която защитава.

В заключение бих искала да отбележа, че принципно се отнасям с уважение към един реалистки проект за разбиране на логиката, в частност на логическите константи, логическите структури и логическия извод. Защото макар и да имаме известна свобода в избора на логическа реконструкция на връзките между определени атомарни факти, тази свобода не е неограничена и това, което я ограничава е реалността, от която са част атомарните факти. Ако вземем за пример отново законите на Де Морган, те показват, че не можем да изключим (или да заменим) отрицанието в описанията на по-сложни логически структури. В този смисъл съм съгласна с Деница Желязкова (макар тя да изтъква други основания за това), че отрицанието сякаш е „по-фундаментално“ (с. 145, с. 174) спрямо други логически константи. Защо това е така? Един реалистки проект би трябвало да е в състояние да предложи отговор на този въпрос, и то по-добър от отговора, постулиращ съществуването на „негативни факти“, който ни изправя пред редица

затруднения, на които тук няма да се спирам. Представеният труд на тема „Логика и реалност: въпросът за природата на логическите константи в аналитичната метафизика“ е амбициозна заявка за разработване на такъв реалистки проект. Авторката на този труд демонстрира добро познаване на обширната литература, имаща отношение към тази нелека проблематика, както и умения за самостоятелен анализ и обобщения, които отиват отвъд очевидните следствия от представените възгледи и в този смисъл имат приносен характер. Поради това смятам, че представеният труд притежава основните характеристики на успешна докторска дисертация, въз основа на което предлагам на неговия автор Деница Недялкова Желязкова да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по философия.

09.05.2022 г.

проф. д-р Лилия Гурова